

Emilia Rolka

WIKLINIARSTWO

Streszczenie

Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie: jak plecionkarstwo, a w szczególności wikliniarstwo, z powodu dostępności materiału jakim jest wiklina (młode pędy kilku gatunków wierzby) rozwijało się zarówno na historycznych, jak i obecnych terenach Polski.

Autorka w artykule opisuje zarówno podstawowe materiały, jak również kolejne etapy rozwoju plecionkarstwa, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu, który na tę dziedzinę twórczości wywarła moda na meble plecione. Rozpoczęła się ona na przełomie XVIII i XIX wieku w Europie i Stanach Zjednoczonych i spowodowała upowszechnienie plecionkarstwa również na terenach polskich. Jej bezpośrednim efektem było powstanie wielu szkół i wytwórni plecionkarskich. Jedną z najsłynniejszych była szkoła koszykarska w Rudniku nad Sanem, stanowiąca również obecnie jeden z najważniejszych ośrodków rękodzieła plecionkarskiego w Polsce.

Najistotniejszym aspektem historii rozwoju plecionkarstwa jest jego ewoluowanie z umiejętności rzemieślniczej do rangi sztuki. Proces ten rozpoczął się w okresie dwudziestolecia międzywojennego, kiedy to plecionkarstwo znalazło się w kręgu zainteresowań artystów, takich jak między innymi, zwany „Michałem Aniołem Wikliny” Władysław Wołkowski. Wynikiem ich prac były liczne realizacje w postaci krzesel, foteli, mebli czy małych form użytkowych, takich jak chociażby lampy. Nie wyczerpuje to zakresu zastosowań plecionkarstwa w sztuce, czego najznamienszym przykładem może być polski pawilon na wystawie światowej Expo w Aichi (Japonia) zrealizowany w 2005 roku. Stanowi on innowacyjne podejście do projektowania i jednocześnie współczesną odpowiedź na pytanie o przyszłość plecionkarstwa.

Słowa kluczowe: rzemiosło, plecionkarstwo, wikliniarstwo, tradycja, dziedzictwo kulturowe, sztuka.

WICKERWORK

Abstract

Plaiting is undoubtedly one of the oldest and perhaps even the oldest branch of creativity in the history of mankind. Weaving skills have been used for millennia in a variety of cultures around the world, in all climate zones. The importance of plaiting contrasts with the fact that it was not actually the subject of holistic and in-depth research beyond fragmentary and partial discussions in ethnographic works or guidebooks.

Weaving of objects, both usable and vernacular construction, in the area of today's Poland has been developing since prehistoric times. Wickerworks were used in every aspect of contemporary life, starting from small everyday objects, through

tools, furniture, medium and large-size objects of various purposes, to building constructions and structures.

Wickerwork is a separate branch of the craft and as such has been the subject of specialist craft education since the 19th century. Plaiting is also a group of techniques in artistic creation. Plaited utility products, plaited materials and building constructions have been and still are the subject of research in many fields of science, conservation and museum works since the 19th century. They were treated marginally by architects, which changed, however, when well-known architects ennobled the wickerwork with the power of their authority to the rank of valuable sources of inspiration and full expression of the material.

Keywords: handicrafts, weaving, wickerwork, tradition, cultural heritage, art.

Wstęp

Cofając się w poszukiwaniu początków wyplatania do prehistorii, badacz nadal nie ma całkowitej pewności, czy gatunek ludzki rozwinął owe umiejętności rozpoczynając od łączenia (splatania) elementów sznurkowych, takich jak postronki lub warkocze, czy też od elementów płaszczyznowych, np. mat. Przeważającym jest jednak pogląd, że to elementy sznurkowe¹ są tymi, z których ewoluowały elementy płaszczyznowe². Jest również wielce prawdopodobne, a świadczą o tym coraz bardziej dogłębne opracowania i badania naukowe, że człowiek „podpatrzył”, a następnie udoskonalił umiejętność wyplatania ze świata zwierząt³. Za przykład mogą tu posłużyć gniazda wite przez wikłaczowate (*łac. Ploceidae*) – ptaki z rodziny wróblowatych (gatunek ptaków najliczniej występujących świecie).

---

¹ Należy również pamiętać, że zdolności tworzenia elementów sznurkowych dały początek powroźnictwu. („Etnografia Polska XX”, zeszyt 2, Polska Akademia Nauk, Instytut Historii Kultury Materialnej, Warszawa 1976, str. 181–200, 1976).

² Umiejętność wyplatania elementów płaszczyznowych dała początek tkactwu (E. Broudy *The Book of Looms: A History of the Handloom from Ancient Times to the Present*. University Press of New England 1993. str. 111–112, 1979). Techniki plecione były też stosowane w pradziejach do wykonywania osnowy garnków (T. Malinowski, *Wielkopolska w otchłani wieków*, Poznań 1985, str.115.)

³ Dokumentacja budowli zwierzęcych, w tym również pleceni i wicia, sięga 1865 roku, kiedy to J.G. Wood opublikował rozprawę *Domy wznoszone bez dłoni* (J.G.Wood, *Homes Without Hands*, London: Longmans, Green and Co., 1865). Kolejnymi wartymi wymienienia pozycjami, są: wystawa zorganizowana w 1964 r. przez B. Rudofskiego w nowojorskim Museum of Modern Art *Architektura bez architektów* (*Architecture Without Architects*); książka M.H. Hansell, *Animal Architecture and Building Behaviour*, London: Longman, 1971 oraz wystawa tegoż autora *Animal Construction Company*, Glasgow: Hunterian Museum and Art. Gallery, 1999; książka K.von Frisch, *Animal Architecture*, New York-London: Harcourt Brace Jovanovich, 1979, oraz prezentacja J. Pallasmy na konferencji *What Can We Learn from the Swarming Insects?* zorganizowana przez Institute of Living Technology w Wenecji w 2009.

Plecionkarstwo stanowi temat wyjątkowo szeroki – swoiste kulturowe *universalium*. Różnorodne techniki – dostosowane do wyzwań i możliwości, jakie niosą ze sobą lokalnie dostępne materiały – występują wszędzie. Plecionki z każdego zakątka Ziemi są imponującym dowodem pomysłowości, twórczej inwencji i zdolności *Homo sapiens* w tworzeniu pięknych i użytecznych dzieł. Ponadto stanowią godny podziwu wynik motorycznych własności dłoni i palców, właściwych dla naszego gatunku.

Wyczerpanie tak obszernego zagadnienia w ramach jednego artykułu jest niemożliwe, dlatego przedmiotem poniższych rozważań jest zagadnienie plecionkarstwa – ze szczególnym uwzględnieniem wikliniarstwa na terenach Polski.

1. Plecionkowe dziedzictwo

Obecnie plecionkarstwo kojarzone jest głównie z wyplataniem przedmiotów użytkowych, takich jak koszyki czy meble. Dawniej nie rozdzielano jednak tej umiejętności na poszczególne dziedziny – nie separowano „plecionkarstwa użytkowego od budowlanego ani artystycznego od rzemieślniczego większość wytworów ludowej kultury materialnej (i wiele należących do kultury sfer wyższych), wykonywano w technice plecionej, toteż sztuka wyplatania była niejako integratorem kultury materialnej, rzemiosła i sztuki, spójnią wszystkich tych dziedzin”⁴.

Z wikliny wyplatano między innymi: płoty, podłogi, ściany, wiersze⁵ czy znane już w czasach rzymskich fotele zwane budą (Fotografia 2). Z korzenia jałowca, również współcześnie na terenach Kaszub, wyplata się koszyki, służące do przechowywania ziemniaków (Fotografia 1).

Fotografia 1. Koszyki wyplecione z korzenia jałowca, służące do przechowywania ziemniaków. Kaszuby, Łebieńska Huta.

Źródło: Fotografia autora.

⁴ J. Szewczyk *Nietypowe budulce w architekturze, Tom II. Plecionki*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2015.

⁵ Rodzaj kosza do połowu ryb.

Fotografia 2. Fotel-buda na obrazie „Święta Rodzina” Jacoba Jordaensa, 1678.

Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jacob_Jordaens_Die_Heilige_Familie.jpg [dostęp 14.08.2019].

Wobec tak obszernie nakreślonego zakresu rozpatrywania problematyki plecionkarstwa, trudno się oprzeć refleksji, że dziedzictwo to wymaga oraz zasługuje na szersze i poważniejsze działania, zarówno w celu dalszego kultywowania tradycji, jak i jej rozwijania. Niniejszy artykuł, wobec całościowo postrzeganego zagadnienia, jest jedynie zasygnalizowaniem tematu, mającym na celu sprowokowanie do podejmowania dalszych kroków, takich jak chociażby opracowanie propozycji współczesnej koncepcji rozumienia plecionkarstwa jako dziedzictwa kultury⁶ – ze szczególnym uwzględnieniem kultywowania i zachowywania umiejętności, a nie tylko „reklamowania” konkretnych wyrobów. Warto w tym miejscu zauważyć, że międzynarodowa Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kultury, główny akcent kładzie właśnie na kultywowanie i zachowywanie umiejętności, a nie muzealną ochronę konkretnych wyrobów. Takie stanowisko wydaje się szczególnie wartościowe, gdyż szeroko otwiera możliwości przekazu kultury. Pielęgnowanie regionalnych wzorów jest istotne, ale istotne jest też, by nie przesłoniło to dbałości o umiejętności, które pozwalają na powstawanie zarówno wyrobów tradycyjnych, jak i tych nowoczesnych. To dziedzictwo, które – ewoluując – winno być obecne także współcześnie.

---

⁶ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (*Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*) to pierwszy międzynarodowy traktat, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenia jego rangi.

2. Plecionkarstwo w Polsce

Wyplatanie przedmiotów, zarówno użytkowych jak i wernakularnych⁷ budowlanych, na obszarze obecnej Polski rozwijało się od czasów prehistorycznych. Świadczy o tym ogromna ilość artefaktów pozyskanych na wszystkich najważniejszych stanowiskach archeologicznych, w tym w Gnieźnie, Poznaniu, Wolinie, Santoku, Szczecinie, Gdańsku, Gostkowie i Kołobrzegu⁸. Warto zaznaczyć, że powszechność i uniwersalność tego rzemiosła powodowała, że zdecydowaną większość wyrobów wykonywano głównie na własne potrzeby. Istotnym faktem jest, że plecionki były stosowane praktycznie w każdym aspekcie ówczesnego życia, poczynając od drobnych przedmiotów codziennego użytku, poprzez narzędzia, meble, średnio i dużo gabarytowe obiekty o różnorodnym przeznaczeniu, aż po konstrukcje i struktury budowlane.

Dla unaocznienia skali zastosowań, warto jest podkreślić, że np. w opracowaniu J. Szewczyka omówionych zostaje ponad 60 kategorii historycznego zastosowania plecionek w architekturze⁹.

Taki stan rzeczy panował i trwał aż do XIX wieku, kiedy to nastąpił dynamiczny rozwój plecionkarstwa. Bezpośrednim czynnikiem stymulującym było rozpowszechnienie się, już w XVIII wieku (początkowo na zachodzie Europy, zaś następnie na naszym, rodzimym rynku) ozdobnych stylowych mebli, które wyplatano w głównej mierze z wikliny (łac. *Salix*)¹⁰, rogożyny (łac. *Typha latifolia*)¹¹ i słomy¹². W XIX wieku zaczęto stosować również materiały pochodzące

---

⁷ [łac. *vernaculus* 'ojczysty', 'rodzimy', 'domowy'], termin oznaczający architekturę zakorzenioną w tradycji lokalnej, tworzoną przez miejscowych, anonimowych budowniczych i rzemieślników, bez przygotowania akademickiego. <https://encyklo-pedia.pwn.pl/>

⁸ H. Szymczak, *Współczesne ludowe plecionkarstwo na Opolszczyźnie*, Instytut Śląski, Opole 1975.

⁹ J. Szewczyk, *Nietypowe budulce w architekturze, Tom II. Plecionki*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2015.

¹⁰ „Młode pędy wikliny po sortowaniu podlegają obróbce (korowaniu). Stosuje się następujące metody korowania: moczarkowanie, pędzenie, gotowanie. Moczarkowanie polega na moczeniu pędów wczesną wiosną w zbiornikach naturalnych lub sztucznych od 3 do 6 tygodni. Gdy pojawią się na nich liście, należy rozpocząć korowanie. Pędzenie odbywa się w zbiornikach sztucznych, umieszczonych w budynkach, utrzymując stałą temperaturę wody i otoczenia, co przyspiesza proces moczenia. W procesie moczarkowania i pędzenia uzyskuje się wiklinę białą, czerwoną natomiast poprzez gotowanie polegające na podgrzewaniu pędów ok. 4 godzin w kotłach, po czym studzi się ją w basenach z zimną wodą i koruje. Parzenie wikliny polega na parowaniu w specjalnych kotłach pod ciśnieniem 2 lub 3 atmosfer, a następnie koruje się ją. Dzięki temu staje się elastyczna i łatwo daje się wyplatać. Na elementy konstrukcyjne wykorzystuje się zdrewniałe i zazwyczaj niekorowane łodygi”. Krystyna Michalik *Uprawa wikliny i technologia plecionkarstwa*, Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Koszalin 2000.

¹¹ Rogożyna, zwana dawniej „roguszką”, podobnie jak w przypadku wikliny to popularne określenie wysuszonych pędów pałki wodnej, zwanej rogożą, od której powstała nazwa materiału plecionkarskiego.

z kolonii zamorskich, takie jak rafia (łac. *Raphia ruffia*), liście palmowe (łac. *Areaceae*), manila (łac. *Musa textilis*), bambus (łac. *Bambusoideae*) czy rattan (łac. *Calamus rotang*). Popularność stosowania wikliny jako głównego tworzywa plecionkarskiego w Europie Środkowej, w tym również i w Polsce, wynikała z dostępności materiału, a co za tym idzie - niskiej ceny wyrobów. Ponadto, jedynie wiklina daje możliwość wyplatania całych mebli. Użycie innych materiałów wymusza budowanie szkieletu¹³.

Rogożyna jako materiał dużo słabszy, mniej wytrzymały, aczkolwiek popularny w naszym kraju na równi z wikliną przestał być używany do plecienia mebli z końcem pierwszej ćwierci XX wieku. Podobnie słoma, z racji delikatności, nie była stosowana do wykonywania mebli, a jedynie do mniejszych form koszykarskich i galanteryjnych. Rattan, jako materiał egzotyczny i kosztowny, stosowany był tylko do wytwarzania mebli ekskluzywnych.

Rosnące zapotrzebowanie na estetycznie wykonane wytwory koszykarskie, galanteryjne i meblarskie spowodowało powstawanie szkół i wytwórni plecionkarskich, fundowanych zazwyczaj z inicjatyw prywatnych. Jedną z takich szkół była szkoła koszykarska w Rudniku nad Sanem, założona w 1878 roku przez hrabiego Ferdynanda Hompesch'a. Również w czasach współczesnych Rudnik nad Sanem jest uznawany za jeden z najważniejszych ośrodków rękodzieła plecionkarskiego w Polsce.

Na ziemiach polskich¹⁴ istniało ponad dwadzieścia skupisk rękodzieła plecionkarskiego o charakterze zinstytucjonalizowanym. Pięć najważniejszych było wykreowanymi ośrodkami artystycznego rękodzieła plecionkarskiego:

- 1) Ośrodek w Chróścicach pod Opolem,
- 2) Ośrodek w Trzcielu i okolicach (Zbąszynek, Nowy Tomyśl),
- 3) Ośrodek w Rudniku nad Sanem,
- 4) Ośrodek lwowski,
- 5) Ośrodek nałęczowski.

Oprócz wymienionych powyżej ośrodków istniały też inne, mniej znane, o mniejszym zasięgu oddziaływania. Obecnie trudno jest określić ich dokładną liczbę. Można jednakże zacytować Juliusza Starkla: *„Do roku 1895 były tylko trzy szkoły koszykarskie w kraju, a mianowicie Czerwona Wola, Jasło i Dżurów. Od tego czasu następuje energiczniejsza akcja Komisji Krajowej dla Spraw Przemysłowych i Wydziału Krajowego: powstaje 5 szkół nowych, a szkoła jasielska zostaje zorganizowana i przeniesiona do Skołyszyna pod Jasłem. Tak więc liczymy*

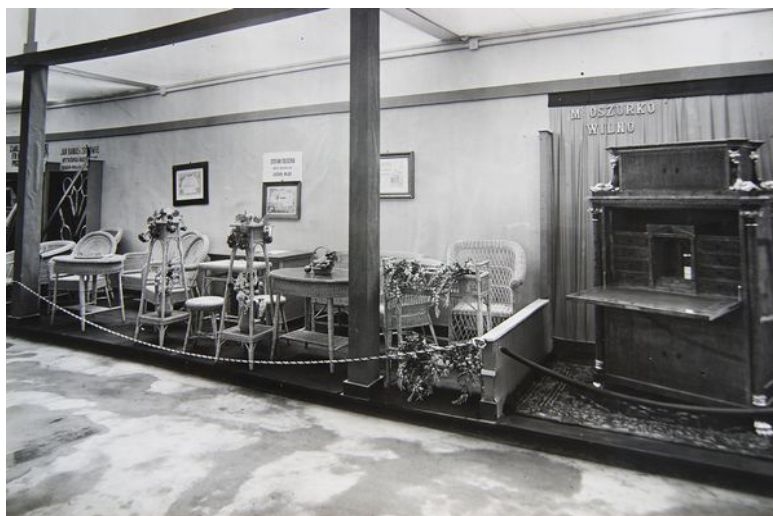
¹² „Łodygi i liście dojrzałych roślin uprawnych po omłocie, np. zbóż, rzepaku, lnu, konopi, bobiku, maku, stosowana w plecionkarstwie, tapicerstwie i budownictwie.” Irena Swaczyna, Mieczysław Swaczyna, *Konstrukcje mebli*, cz.2, Warszawa 1998.

¹³ Niektóre części trzcinopalmy rotangowej pozwalają na stworzenie całego mebla, jednakże ze względu na koszty, również w przypadku mebli wyplatanych z rotangu stosowano konstrukcje z wikliny.

¹⁴ W tym również na terytoriach obecnie administracyjnie niepolskich, ale dawniej zamieszkiwanych przez ludność polską.

obecnie 9 zorganizowanych szkół koszykarskich, a to w: Czerwonej Woli, Dźurowie, Rudkach, Siedlcu, Skołyżynie, Strychańcach, Wojsławiu i Zatorze, a poza tym 6 mniej lub więcej przez kraj subwencjonowanych pracowni produkcyjnych koszykarskich w Albigowej, Bilince, Milczycach, Jaworowie, Podhorcach i Żurawnie¹⁵. W Ściejowicach, Kwidzynie i Skwierzynie również powstały szkoły koszykarskie, zaś w Serocku i Jabłonie funkcjonowały wzorcowe pracownie koszykarskie.

Fotografia 3. Wiklinowe meble ogrodowe (wypiecione według niezmiernie popularnego w pierwszej połowie XX wieku wzoru) wykonane przez Stefana Tuliszkę, mistrza koszykarskiego w Lesznie, laureata nagród. Obok efektowna klasycyzująca sekretera wykonana w Wilnie. Izba Rzemiosła w Poznaniu.

Źródło:<http://www.irpoznan.com.pl/strona,pawilon-rzemiosla-na-powszechnej-wystawie-krajowej.html> [dostęp 12.08.2019].

Czasy po II wojnie światowej przyniosły zmiany, które dotyczyły również plecionkarstwa. Z inicjatywy Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Biura Nadzoru Estetyki Produkcji powstała w czerwcu 1949 roku Centrala Przemysłu Ludowego i Artystycznego¹⁶, która jako struktura zrzeszająca różne spółdzielnie rękodzieła ludowego, w tym również takie jak Przedsiębiorstwo Państwowe *Polska Wiklina* w Poznaniu, skutecznie organizowała skup i zbył wyrobów rękodzielniczych, przyczyniając się tym samym do podtrzymania tradycji rzemieślniczych. Pomimo dalszych przemian organizacyjnych, aż do czasów transformacji ustrojowej, utrzymywał się podział polskiego rękodzielnictwa koszykarskiego na: sektor państwowy, spółdzielczy i prywatny. Istniały wówczas

---

¹⁵ J. Starkł *Koszykarstwo w Galicji* „Słowo Polskie” 15 lipca 1901, nr 325, s. 3, wg. kopii cyfrowej online, Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa, <http://jbc.bj.uj.edu.pl>, [dostęp 23.07.2018].

¹⁶ CPLiA potocznie zwana Cepelią.

ponad 33 ośrodki plecionkarskie¹⁷. Częściowe wyobrażenie o skali zjawiska można wysnuć chociażby na podstawie jednej z wypowiedzi: „*Za czasów PRL-u były państwowe zakłady, istniało dużo spółdzielni wikliniarskich. Na przykład na Wschodzie były słynne dwie spółdzielnie wikliniarskie, olbrzymie, największe: w Rudniku nad Sanem „Wikplast” – i tam było główne serce wschodniego przemysłu wikliniarskiego, który bardzo dobrze prosperował. Wyroby z wikliny produkowane były na nasz polski rynek i na eksport. Główna siedziba Związku Plantatorów i Spółdzielców Wikliny mieściła się w Poznaniu – ale eksportowa – w Zbąszyniu pod Poznaniem, gdzie był skład celny. To tam były olbrzymie magazyny i wszystkie wyroby wiklinowe z całego kraju: meble, kosze, maty czy drobna galanteria były zwożone i ładowane w wagony i wysyłane na Zachód: do Niemiec, Francji. W tym czasie w Polsce przemysł wikliniarski rozwijał się bardzo prędko. Dopiero w latach dziewięćdziesiątych – chińszczyzna zaczęła zalewać Europę*”¹⁸.

Koniec XX w. to kolejne zmiany ustrojowe: m.in. prywatyzacja, gospodarka rynkowa, która przyniosła zalew dóbr do tej pory niedostępnych w kraju, lecz produkowanych masowo. Były to główne, chociaż nie jedyne czynniki, które spowodowały powolny proces marginalizacji i odchodzenia rzemieślniczych umiejętności w niepamięć.

3. Plecionkarstwo jako sztuka

Plecionkarstwo to bezspornie dziedzina rzemiosła. Jednakże na początku ubiegłego wieku meble plecione i ich projektowanie zainteresowało artystów z kręgu Towarzystwa Polskiej Sztuki Stosowanej¹⁹. Pod wpływem idei ruchu „Arts and Crafts” tacy artyści jak: Jan Sobiecki, Franciszek Bruzdowicz czy Edward Trojanowski, jako pierwsi na gruncie polskim rozpoczęli prace nad uszlachtowaniem tradycyjnych wzorów, nie zapominając jednak o ich ludowej proveniencji²⁰. W dwudziestoleciu wojennym takie koncepcje stały się częstsze. Arty-

---

¹⁷ Bolesław Kański tak opisuje sytuację polskiego plecionkarstwa w 1959 r.: „*Zakłady Państwowe mamy przy ZPW Poznań (Nowy Tomyśl, Zbąszyń, Trzciel, Pszczewo, Zegrze, Pyzdry i Szczecinek), ZPW Wrocław (Brzeg, Opole, Grodkowo i Oleśnica), ZPW Bydgoszcz (Solec Kujawski), ZPW Toruń (Chełmno i Nowe), ZPW Rzeszów (Rudnik n/Sanem), Nadto PP Las organizuje wytwórnie koszykarskie przy swoich plantacjach wiklin. Zakłady spółdzielcze mamy przy: WZSP Poznań (Leszno, Poznań, Nowy Tomyśl i Trzciel), WZSP Warszawa (Warszawa i Sierzchów), WZSP Lublin (Lublin, Biłgoraj i Kazimierz), WZSP Rzeszów (Rudnik n/Sanem i Gać), WZSP Wrocław (Chróstce, Wołów, i Góra Śląska), WZSP Kraków (Babice, Zatorze, Ciężkowice i Rączna) oraz wiele innych.*” Kański B, *Koszykarstwo*, Państwowe Wydawnictwa Szkolnictwa Zawodowego, Warszawa 1959.

¹⁸ Marciocha Cz., *Odbiorcy i rynki zbytu, fragment relacji świadka historii*, Archiwum Programu Historia Mówiona, Biblioteka Multimedialna, <http://biblioteka.teatrnn.pl>, [dostęp 23.07.2019].

¹⁹ Towarzystwo Polska Sztuka Stosowana – towarzystwo artystyczne założone w Krakowie w 1901, którego celem było tworzenie i upowszechnianie wzornictwa artystycznego oraz promowanie sztuki stosowanej i nadanie jej rangi analogicznej do tzw. sztuki czystej.

²⁰ Huml I., *Warsztaty Krakowskie*, Ossolineum, Wrocław 1973.

ści, jak na przykład profesor ASP w Warszawie Wojciech Jastrzębowski²¹, w poszukiwaniu nowego wyrazu tworzyli zespoły modeli o modernistycznej stylistyce i zindywidualizowanych wzorach. Stanowiły one pewną transpozycję stolarskich realizacji, jednakże z uwzględnieniem właściwości i odmienności plecionego surowca wraz z wyeksponowaniem walorów dekoracyjnych. Najślynniejszym projektantem wyrobów wiklinowych i zarazem koszykarzem był Władysław Wołkowski. Irena Huml, która położyła ogromne zasługi dla rozwoju kultury i sztuki polskiej jako badacz, autor, krytyk oraz pedagog, prowadząc prekursorskie badania nad sztuką użytkową od przełomu XIX i XX w. po czasy współczesne wielokrotnie podkreślała, że „w wiklinowym tworzywie Wołkowski znalazł możliwości, jakie widzieli i inni artyści, lecz nie zawsze mieli dość czasu i cierpliwości na długie, niekończące się próby”²². Jego mebli plecionych nie można porównać z żadnymi znanymi meblami koszykarskimi wykonywanymi w pierwszej połowie XX wieku gdyż „dopiero Wołkowski, który istotnie poznał i opanował cały alfabet wiklinowego tworzywa, znalazł drogę do artystycznych form nowoczesnego polskiego wikliniarstwa Jego niepospolita inwencja i rzadka pasja, widoczna w bogactwie wciąż nowych, bardzo indywidualnych projektów, postawiła go w rzędzie najlepszych projektantów tworzywa wiklinowego na świecie”²³. Jako pierwszy profesjonalny twórca plecionkarstwa opanował technikę bezbłędnie, tworząc przy tym unikatowe obiekty, nie mające pierwowzorów. Upowszechniał fachowe wyplatanie i plectenie, podnosząc tym samym rangę wiejskiego rzemiosła do działalności na polu sztuki. Prof. Wojciech Jastrzębowski nazwał artystę „Michałem Aniołem Wikliny”.

---

²¹ Wojciech Jastrzębowski (1884 - 1963), wszechstronny twórca, malarz, architekt wnętrz, projektant tkanin i mebli; na podstawie: Józef A. Mrozek, *Polskie wzornictwo XX wieku*, culture.pl, 2001. [dostęp 25.05.2019].

²² Huml I., *Władysław Wołkowski*, Przegląd Artystyczny, 1963 nr 6.

²³ Patrz przypis 18.

Fotografia 4. Władysław Wołkowski, fotel.

Fotografia 5. Władysław Wołkowski, krzesło.

Źródło: Zbiory Muzeum Twórczości Władysława Wołkowskiego w Olkuszu. <https://www.mok.olkusz.pl> [dostęp 10.08.2019].

Obok Wojciecha Jastrzębowskiego i Władysława Wołkowskiego w latach międzywojennych projektowaniem mebli plecionych zajmowały się, jednakże okazjonalnie, architektki: Nina Jankowska (1889–1979), Barbara Brukalska (1899–1980) i Anna Piotrowska (1896–1989). Również mąż B. Brukalskiej, Stanisław zaprojektował fotel pleciony do wyposażenia MS „Piłsudski”, który wszedł później w skład umeblowania drugiego statku flagowego, MS Batory.

Fotografia 6. MS Piłsudski, pokład klasy turystycznej (fotele wiklinowe).

Źródło: <https://wikiwand.com//pl> [dostęp 30.06.2019].

Kolejnym, wartym wymienienia z racji pracy w materiale wiklinowym jest współczesny twórca – Paweł Grunert (ur. w 1965), projektant mebli artystycznych i rzeźbiarz, tworzący obiekty z pogranicza rzeźby i sztuki użytkowej. Stosuje niekonwencjonalne metody projektowania mebli, a do najodważniejszych można zaliczyć siedziska, które w jego interpretacji zmieniają się w surrealistyczne formy. Z fantazją wykorzystuje cechy wikliny, jak i innych materiałów naturalnych: słomy, gałęzi, trawy, ziemi, siana, trzciny czy drewna. W przeciwieństwie do najbardziej powszechnego obecnie wzornictwa światowego oferuje unikatowość dzieła i indywidualizm jego twórcy.

Fotografia 7. Paweł Grunert, fotel.

Źródło: www.grunertart.pl [dostęp:17.07.2019].

Ciekawym nurtem powstałym z fascynacji plecionkarstwem i współczesnymi tendencjami o podłożu ekologicznym, wymagającym tutaj omówienia jest tzw. *żywa architektura*²⁴. To działanie na styku architektury krajobrazu i tradycyjnego rzemiosła, a jej najbardziej charakterystyczną cechą jest stosowanie żyjącego tworzywa roślinnego, głównie wierzby purpurowej (łac. *Salix purpurea*) oraz wierzby wiciowej (łac. *Salix viminalis*) w celu tworzenia obiektów

---

²⁴ „Historia żywych konstrukcji na świecie sięga lat 70. ubiegłego wieku. Wówczas niemiecki plecionkarz Hans Peter Sturm szukając nowych sposobów wykorzystania swojej profesji wpadł na pomysł powiększenia i zasadzenia formy, która dotychczas była koszykiem. W ten sposób powstała pierwsza żywa altana. Dzisiaj takich obiektów na świecie jest mnóstwo, największe z nich są ogromne i sięgają nawet 50 metrów długości i 16 metrów wysokości. Najstarsze mają ponad 20 lat i do dzisiaj, rokrocznie zazieleniają się, służąc lokalnym społecznościom”. Źródło: <http://sztuka-krajobrazu.pl/1767/artykul/zywa-architektura>; dostęp: [31-07-2019].

tów plenerowych takich jak np.: altany, zielone ściany, płoty i parawany, rzeźby, ławki, pergole, czy też elementy placów zabaw ²⁵.

Fotografia 8. Altana wykonana z rosnących prętów wikliny.

Źródło: www.zywaarchitektura.pl [dostęp:18.07.2019)].

Najciekawszymi i jednocześnie najbardziej znamiennymi przykładami wykorzystania plecionki są dwie spektakularne realizacje, które powstały w XXI w. Są to: polski pawilon na wystawie światowej Expo w Aichi (zrealizowany w 2005) oraz biurowiec *Temporary Visitor Center* w Abu Dhabi (zrealizowany w 2013).

Polski pawilon w Aichi został zaprojektowany przez architektów: Krzysztofa Ingardena i Jacka Ewý oraz artystę plastyka Aleksandra Janickiego. Zastosowana w nim wiklinowa elewacja jest kwintesencją jego formy i estetyki, a cały obiekt jest przykładem innowacyjnego, znaczeniowo wielowymiarowego podejścia do projektowania. Architektoniczna wymowa pawilonu, pozbawiona zbędnych napięć jest próbą odzwierciedlenia w architekturze fizycznej i semantycznej złożoności Wszechświata w myśl hasła przewodniego wystawy: Mądrość Natury. Za realizację, czyli wyplecenie całej elewacji odpowiedzialne były Zakłady Produkcji Koszykarskiej Delta Rudnik z Rudnika nad Sanem²⁶.

---

²⁵ Pośród organizacji najdłużej działających na tym polu warto wymienić Grupę Żywa Architekturę, (www.zywaarchitektura.pl).

²⁶ Wyłonione w wyniku procedury przetargowej.

W 2012 roku Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Abu Dhabi (*Abu Dhabi Authority for Culture and Heritage*) zleciło tym samym zakładom, tj. Zakładom Produkcji Koszykarskiej Delta Rudnik wykonanie wyplotu z wikliny na 697 ogromnych prostokątnych panelach²⁷, służących jako zaciemnienie elewacji o łącznej powierzchni ponad 4000 m kw. Panele na stalowych ramach wraz ze wszystkimi metalowymi elementami osnowy i łączeń zostały wyplecione i owinięte wyselekcjonowaną okorowaną wikliną przez piętnastu najlepszych wikliniarzy w trzy miesiące. Gotowe panele zostały zamontowane na stalowej konstrukcji budynku²⁸. Jest to największa wyplatana elewacja na świecie. W zamierzeniach zleceńodawcy, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Abu Dhabi, ma stanowić wielowątkowy symbol Emiratów: nowoczesność i historię, postęp i tradycję, najnowszą kulturę estetyczną i rzemiosło. Oba ostatnie przykłady posiadają znamiona i cechy architektury taktylnej, haptycznej, czyli takiej którą poza oglądaniem możemy dotknąć, chociażby w celu poczucia jej subtelnej chropowatości.

Fotografia 9. Polski Pawilon, Expo 2005, Aichi, Japonia.

Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Polish_Pavilion_EXPO_2005_Japan_-_d_13_phot_K_Ingarden.jpg [dostęp:21.05.2019].

²⁷ Większość o wymiarach 500 x 125 cm.

²⁸ Projekt budynku powstał w Wielkiej Brytanii, w pracowni Austin-Smith: Lord Architects (www.austinmithlord.com) we współpracy z Rafik El-Khoury & Partners (www.rafikelkhoury.com).

Fotografia 10. Temporary Visitor Center, Abu Dhabi, Emiraty Arabskie.

Źródło: www.rudnik.pl [dostęp 30.06.2019].

Zakończenie

Korzeni plecionkarstwa możemy szukać już w czasach prehistorycznych. Przedmiotem specjalistycznej edukacji rzemieślniczej stało się ono jednak dopiero w XIX wieku. Wówczas też, zarówno wyplatane wyroby użytkowe, jak również większe konstrukcje czy sam materiał, który został użyty do ich stworzenia, stały się przedmiotem naukowych badań oraz zabiegów konserwatorskich, a w konsekwencji także prac muzealnych.

Omówione w artykule przykłady mają na celu sprowokowanie do nowego, twórczego spojrzenia na plecionki. Unikatowa tożsamość przedmiotów i obiektów wyplatanych powinna skłaniać do reinterpretacji niezwykłych zasobów polskiego dziedzictwa kulturowego w szeroko pojmowanej sztuce projektowej. Współczesne przemiany związane z postępującą degradacją środowiska naturalnego i kurczeniem się zasobów, stanowiących podstawę dla produkcji masowej, sprawiają iż projektowanie oparte na innowacyjności, przy jednoczesnym poszanowaniu środowiska naturalnego oraz wielowiekowej tradycji przestaje być kwestią mody czy szansą na zwiększenie zysku, lecz staje się koniecznością.

Fotografia 11. Ławka miejska, prototyp, zespół projektowy: Andrzej Pniewski, Rafał Setlak, Emilia Rolka; wyplot: Wojciech Świątkowski.

Źródło: archiwum prywatne, Fot. Michał Krasodomski.

Bibliografia

1. Bohdanowicz J., *Plecione beczki na ziarno*, „Etnografia Polska XX”, zeszyt 2, Polska Akademia Nauk, Instytut Historii Kultury Materialnej, Warszawa 1976.
2. Broudy E., *The Book of Looms: A History of the Handloom from Ancient Times to the Present*, University Press of New England 1993.
3. Huml I., *Warsztaty Krakowskie*, Ossolineum, Wrocław 1973.
4. Huml I., *Władysław Wołkowski*, Przegląd Artystyczny, 1963, nr 6.
5. Kański B., *Koszykarstwo*. Państwowe Wydawnictwa Szkolnictwa Zawodowego, Warszawa 1959.
6. Michalik K., *Uprawa wikliny i technologia plecionkarstwa*, Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Koszalin 2000.
7. Marciocha Cz., *Odbiorcy i rynki zbytu – fragment relacji świadka historii*, Archiwum Programu Historia Mówiona, Biblioteka Multimedialna, <http://biblioteka.teatrnn.pl>, [dostęp 23.07.2019].
8. Starkl J., *Koszykarstwo w Galicji*, „Słowo Polskie”, 15 lipca 1901 nr 325.
9. Swaczyna I. i M., *Konstrukcje mebli, cz.2*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998.

10. Szewczyk J., *Nietypowe budulce w architekturze, Tom II. Plecionki*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2015.
11. Szymczak H., *Współczesne ludowe plecionkarstwo na Opolszczyźnie*, Instytut Śląski, Opole 1975.
12. von Frisch K., *Animal Architecture*, New York-London: Harcourt Brace Jovanovich, 1979.
13. Zaraś-Januszkiewicz E.M., *Drzewo w krajobrazie kulturowym*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2016.

Strony internetowe:

1. <http://jbc.bj.uj.edu.pl>, [dostęp 23.07.2018].
2. <http://sztuka-krajobrazu.pl/1767/arttykul/zywa-architektura>; [dostęp 31-07-2019].
3. <http://www.irpozn.com.pl/strona,pawilon-rzemiosla-na-powszechnej-wystawie-krajowej.html> [dostęp 12.08.2019].
4. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jacob_Jordaens_Die_Heilige_Familie.jpg [dostęp 14.08.2019].
5. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Polish_Pavilion_EXPO_2005_Japan_-_d_13_phot_K_Ingarden.jpg [dostęp:21.05.2019].
6. <https://wikiwand.com//pl> [dostęp 30.06.2019].
7. <https://www.mok.olkusz.pl> [dostęp 10.08.2019].
8. Mrozek Józef A., *Polskie wzornictwo XX wieku*. www.culture.pl, [dostęp 25.05.2019]
9. www.grunertart.pl [dostęp:17.07.2019].
10. www.rudnik.pl [dostęp 30.06.2019].

Informacje o autorze

dr Emilia Rolka
Sopocka Szkoła Wyższa
Wydział Architektury, Polska
e-mail: emilia.rolka@gmail.com